

STRESZCZENIE

„*De verborum significatu* jako źródło badań nad obrzędowością sakralną starożytnych Rzymian”

De verborum significatu jest pierwszym łacińskim słownikiem ułożonym alfabetycznie, którego autorem był rzymski gramatyk Weriusz Flakkus, nauczyciel wnuków Oktawiana Augusta. Prawdopodobnie leksykon powstał na zlecenie samego princepsa. Wyjaśnia bowiem zagadnienia z zakresu między innymi historii, prawa, religii, topografii Rzymu, które już na przełomie I w. p.n.e. i I w. n.e. dla Rzymian były nie do końca zrozumiałe. Rządy Augusta przyniosły nie tylko kres wojnom domowym, ale także rozszerzenie granic Imperium. Napływ coraz to nowych cywilizacji z podbitych terenów nie sprzyjał podtrzymaniu jedności społecznej i kulturowej Rzymian. August zaś w swojej polityce propagował powrót do starych obyczajów, odnowę obrzędów spełnianych z taką samą pieczołowitością, którą praktykowali przodkowie Rzymian. Być może właśnie powstanie takiego leksykonu, o układzie alfabetycznym, który z założenia miał ułatwiać odszukanie interesujących objaśnień, służyło edukacji społeczeństwa rzymskiego. Zasób wiedzy, skoncentrowany na objaśnianiu wyrazów i terminów, pochodził nie tylko z wielu dokumentów urzędniczych, ksiąg kapłańskich, spisów praw, ale także z dzieł prawników, historyków, gramatyków, retorów, poetów, których dzieła nie przetrwały do naszych czasów.

Leksykon Weriusza nie zachował się. Jest natomiast znany nam dzięki streszczeniu dokonaneemu przez innego rzymskiego gramatyka Pompejusza Festusa, żyjącego w II w. n.e. Sam Festus wyjaśnia, że dokonał skrótu leksykonu Weriusza z uwagi na jego zbyt dużą obszerność (hasła na literę P miały mieścić się w pięciu księgach), usuwając wyrazy i objaśnienia niezrozumiałe lub przestarzałe, których nie używano już w II w. n.e. Swoje streszczenie zamknął w XX księgach, a każda księga odpowiadała jednej literze alfabetu, z wyjątkiem haseł na literę P, które umieścił w dwóch księgach. Ta praca również nie zachowała się w całości. Jedyne manuskrypty pochodzący z XI wieku pod nazwą *Codex Farnesianus*, znajdujący się w bibliotece w Neapolu, w wyniku między innymi licznych pożarów, uległ znacznemu uszkodzeniu. W złym stanie zachowały się jedynie księgi od litery M do V.

W VIII w. dysponując całością streszczenia *De verborum significatu*, dokonane przez Festusa, mnich benedyktyński, gramatyk na dworze Karolingów, Paweł Diakon,

sporządził wyciąg haseł leksykonu, w celu dodania interesującej pozycji leksykograficznej do biblioteki Karola Wielkiego. Skrót Diakona zamknięty został w XIX księgach, gdyż tym razem hasła na literę P znalazły się w jednej księdze. Paweł streścił objaśnienia przekazane przez Festusa znacząco, usuwając szczególnie cenne cytaty z dzieł autorów starożytnych oraz pomijając wyjaśnienia, które nie poparte żadnym praktycznym doświadczeniem, ani wiedzą, stawały się po prostu niezrozumiałe dla osoby żyjącej w VIII wieku, posługującej się językiem łacińskim, jako językiem nabytym, a nie wrodzonym. Skróty dokonane przez Pawła widoczne są szczególnie w tych hasłach, które są wspólne dla obu gramatyków.

Zachowało się ponad 3000 objaśnień haseł, a aż 1/4 z nich dotyczy kwestii związanych z obrzędowością sakralną starożytnych Rzymian. Z uwagi na historię leksykonu, oraz ubogi materiał badawczy, co wynika z niezachowania wielu testimoniów literackich, zachodzi potrzeba zweryfikowania informacji umieszczonych w treści haseł, zarówno tych przekazanych przez Pawła Diakona, jak i przez Festusa, szczególnie dlatego, że wiele z nich stanowi jedyne źródło wiedzy na dany temat. Analiza porównawcza przy zastosowaniu metody filologicznej pozwoliła na omówienie haseł leksykonu oraz ocenę ich ważności dla badań nad obrzędowością sakralną starożytnych Rzymian.

Praca doktorska składa się ze wstępu, rozszerzonego o wprowadzenie, opisujące historię i źródła leksykonu, siedmiu rozdziałów oraz zakończenia. Wybór haseł oraz ich tłumaczenie pozwoliło na wyodrębnienie kategorii tematycznych stanowiących podstawę dla rozdziałów pracy doktorskiej.

Pierwszy rozdział pt. „Główne pojęcia obrzędowości sakralnej Rzymian: *religio*, *sacrum*, *ritus*”, stanowi omówienie tych haseł leksykonu, które zawierają objaśnienia pojęć, ważnych dla zrozumienia systemu wiary starożytnych Rzymian.

Drugi rozdział pt. „Wróżbiarstwo w starożytnym Rzymie” stanowi zbiór haseł objaśniających zagadnienia związane z ważnym elementem systemu religijnego starożytnych Rzymian – *disciplina augurandi*.

Trzeci rozdział „Bogowie w hasłach leksykonu” omawia hasła odnoszące się do bóstw czczonych przez Rzymian.

Czwarty rozdział pt. „Uroczystości publiczne i prywatne Rzymian” stanowi omówienie definicji dotyczących *sacra publica*, w szczególności w oparciu o kalendarz sakralny, oraz *sacra privata*.

Piąty rozdział pt. „Kapłani starożytnego Rzymu” omawia kolegia kapłańskie na podstawie haseł leksykonu.

Szósty rozdział pt. „Ofiary i narzędzia ofiarne” stanowi zbiór haseł dotyczących zagadnień związanych z dokonywaniem *sacrificium*, tj. składaniem ofiar oraz narzędzi używanych podczas rytuału.

Siódmy rozdział pt. „Miejsca święte – *loca sacra*” omawia głównie definicje różnych rodzajów świątyn i miejsc kultu.

Rozprawę zamyka zakończenie podsumowujące wnioski związane z oceną źródła, spis bibliograficzny tekstów źródłowych oraz opracowań i indeks haseł leksykonu, omówionych w pracy doktorskiej.

Mgr Katarzyna Kuszewska